

TORAKOITA JA PANSSARI- VAUNUJA

Timo Laine

Silminnäkijänä
hajoavassa
neuvostoimperiumissa

Timo Laine

TORAKOITA JA
PANSSARIVAUNUJA

SILMINNÄKIJÄNÄ HAJOAVASSA
NEUVOSTOIMPERIUMISSA

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ TAMMI
HELSINKI

© 2014 TIMO LAINE JA KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ TAMMI

Kuvat Timo Laineen yksityiskokoelmasta.

ISBN 978-951-31-7744-7

PAINETTU EU:SSA

Sisällys

Ikuinen Neuvostoliitto

Myyttinen itäraja	7
Sodan muistot	13
Yhteiskunnallinen herääminen	22
Moskovan-matka	31
DX-kuuntelu	35
Pääsihteerien paraati	39
Ikkuna itään	43
Kirjallisuus ja kirjeenvaihto	49
Suunnitelmatalouden ongelmat	55

Itä-Euroopan vapautuminen

Matkat Itä-Eurooppaan	67
Vallankumousten syksy	79
Romanian vallankumous	89
Vapauden ajan alku	101

Viro tavoittelee mahdotonta

Viron löytäminen	113
Viron poliittinen kehitys	124
Odotusten ja suunnitelmien aika	135
Baltian vallankaappausyritys	140
Kesä Tallinnassa	153

Elokuun vallankaappaus 1991

Vallankaappauksen alku	169
Panssarivaunuja odotellessa	175
Televisiotornin puolustaminen	187
Viron itsenäistyminen	196
Tapahtumat Moskovassa	204
Kaappauksen jälkipuinti	212

Hajoavan neuvostomaan lakeuksilla

Opiskelu Tartossa	221
Viron vaikein vuosi	228
Neuvostoliitto avautuu	237
Kadotetun suurvallan kaipuu	244
Azerbaidžanista Uzbekistaniin	251
Armeniasta Kamtšatkalle	257
Transnistrian kuuma kesäkuu	265
Kiinaan ja takaisin	273
Muistoja Tartosta	283

Venäjän tilinteon aika

Kulttuurit kohtaavat	289
Kesä Moskovassa	297
Kulttuuria ja historiaa	308
Taloutta ja rikollisuutta	313
Sisällissodan partaalla	321

Ideologian kohtalo

Kostamuksen kummallisuuksia	335
Saarretussa Serbiassa	343
Albania kaaoksen kierteessä	349
Virolaiset ja venäläiset	358
Ideologia ja todellisuus	371
Loppusanat	385
Henkilöhakemisto	391

Ikuinen Neuvostoliitto

Myyttinen itäraja

Jokainen, joka asuu muurin vieressä, haluaa tietää, mitä on sen toisella puolella. Hän haluaa tietää, millainen on se muurin takainen maailma, josta hänet on keinotekoisesti erotettu. Koska muurin tarkoitus on estää vapaa liikkuminen, se kutsuu väistämättä ylittämään itsensä. Rajoitus ja sen rikkominen sisältyvät samaan käsitteeseen, aivan kuin marxilaisessa dialektiikassa.

Asuin muurin vieressä, ja tuollainen oli suhteeni siihen. Se mikä oli totta minulle, ei ollut kuitenkaan totta kaikille. Jotta ihmiset voisivat haikailla muurin taakse, heidän täytyy tiedostaa, että on olemassa muuri ja jotain sen takana. Jos muuri on aina ollut olemassa eikä sen ilmestymiseen ole tarvinnut erikseen tottua, sitä ei välttämättä huomaakaan. Silloin se on vain maailman raja, jonka toisella puolella ei ole mitään.

Kotikuntani Kuusamon asukkaille pohjoisia erämaita halkonut Suomen ja Neuvostoliiton välinen raja oli yleensä myös maailman raja. Sellainen vaikutelma oli 1970- ja 1980-luvuilla melkein väistämätön. Neuvostoliitto ei kuulunut millään tavalla meidän elämäämme, vaikka sinne oli matkaa vain neljäkymmentä kilometriä.

Kuusamosta lähdettiin länteen tai etelään, joskus jopa pohjoiseen, mutta ei koskaan itään. Haaparannassa käytiin ostamassa voita, soke-ria, hilloa, mehua ja muuta, mikä oli Ruotsissa halvempaa. Joskus tehtiin pidempiä kesälomamatkoja Ruotsiin tai Norjaan, mutta Venäjälle ei menty.

Lähin matkailijoille avoin itärajan rajanylityspaikka sijaitsi peräti seitsemänsadan kilometrin päässä. Neuvostoliittoon haluaville oli tar-

jolla vain valvottuja ryhmämatkoja Leningradiin, Moskovaan ja joihinkin muihin kaupunkeihin. Kuusamon venäläisiin naapurikyliin meillä ei ollut mitään asiaa.

Minua rajantakainen maailma kuitenkin kiehtoi. Jo vilkaisu karttaan pani mielikuvituksen liikkeelle. Usein metsät, järvet ja joet päättyivät paksuun punaviivaan, jonka takana oli pelkkää valkoista. Toisten karttojen mukaan maailma jatkui kuin jatkuikin rajalinjan toisella puolella, mutta parhaatkin painokset joutuivat myöntämään, että idässä alkoi suuri tuntematon. Karttamerkintöjä oli Neuvostoliiton alueella aina vähemmän kuin Suomen puolella.

Kymmenisen vuotta elin siinä luulossa, että karttoihin merkitty Oulanka oli Kuusamon lähin naapurikylä, vaikka sitä ei todellisuudessa ollut olemassakaan. Kun Kuman voimalaitos 1960-luvulla valmistui, Pääjärven pinta kohosi melkein kymmenen metriä ja järven rannalla sijainnut Oulanka jäi veden alle.

Monia muitakaan kyliä ei enää ole. Suurin piirtein Oulangan tuhoamisen aikoihin ne julistettiin ”perspektiivittömiksi”, eli kehityskelvottomiksi, ja niiden asukkaat pakkosirrettiin suurempiin kyliin. Pienten ja syrjäisten kylien hävittäminen oli osa Neuvostoliiton valtakunnallista politiikkaa, mutta Vienan Karjalassa sitä tukivat myös turvallisuuspoliittiset syyt. Hajallaan Suomen rajan läheisyydessä asunut väestö haettiin siirtää kauemmas rajasta.

Jo 1980-luvulla tiesin, ettei rajan välittömässä läheisyydessä, 20–30 kilometrin päässä, asunut siviiliväestöä. Alue oli entistä Kuusamoa, joka oli talvisodan jälkeen liitetty Neuvostoliittoon. Luovutetun alueen väestö siirrettiin tuolloin kokonaisuudessaan Suomeen.

Oli selvää, ettei Neuvostoliitto tarvinnut tyhjennettyä Itä-Kuusamoa ainakaan oman väestönsä asuttamiseen. Venäjältä päin katsottuna kyseessä oli äärimmäisen syrjäinen rajaseutu vaikeakulkuisten metsien ja järvien takana satojen kilometrien päässä yhdestäkään kaupungista. Alueelta oli toimivat kulkuyhteydet vain länteen. Venäjälle ei ollut edes maantietä.

Seitsemäntoistavuotiaana tein pitkän polkupyöräretken rajan pinnassa sijainneen vaaran päälle vain nähdäkseni toiselle puolelle jääneen Paanajärven. Ennen talvisotaa Paanajärvi oli osa Suomea ja Kuusamon kuntaa. Neuvostovallan laskeuduttua alueen ylle se vaipui syvään hil-

jaisuuteen, jota oli jatkunut 1980-luvun puoliväliin mennessä jo neljäkymmentä vuotta.

Paanajärvi on geologiselta historialtaan hyvin mielenkiintoinen. Se on noin 23 kilometriä pitkä, mutta leveyttä sillä on vain kilometri. Paanajärven uskomattomin piirre on 128 metrin syvyys, mikä teki siitä aikanaan Suomen syvimmän järven. Jääkauden loppuvaiheessa Paanajärvi olikin Vienanmeren vuono. Maanpinnan kohoamisen vuoksi se jäi myöhemmin sisämaahan.

Näin Paanajärvestä vain länsipään, mutta sekin näytti kauniilta. Tuntuu kummalliselta ajatella, että venäläisiä rajavartijoita lukuun ottamatta järvellä ei ollut käynyt ketään sen jälkeen, kun suomalaiset poistui-
vat sieltä vuonna 1944.

Lähin venäläinen kylä, jossa todistettavasti oli asutusta, näytti olevan Kiestinki, jonne oli Kuusamon keskustasta noin 120 kilometriä. Todisteet löytyivät *Neuvosto-Karjala*-lehdestä, jota aloin lukea 1980-luvun puolivälissä.

Jossakin vaiheessa minulle selvisi, etteivät alueen kylät, Kiestinki mukaan luettuna, itse asiassa olleetkaan venäläisiä. Niissä asui ihmisiä, joiden puhetta me suomalaiset olisimme vaivatta ymmärtäneet. Vuonna 1926 Kiestingin kyläneuvoston alueella asui väestönlaskentatietojen mukaan 654 asukasta. Heistä karjalaisia oli 93 %, suomalaisia 5 % ja venäläisiä 2 %.

Kuusamon ja Vienan Karjalan välillä oli aikanaan paljonkin kontakteja. Maantieyhteydet olivat huonot, mutta tavallisesti kuljettiinkin vesireittejä tai talviteitä pitkin. Karjalaiset kulkukauppiaat tunnettiin Kuusamossa hyvin, ja kuusamolaiset kävivät Vienanmeren rannikolla ostamassa turkiksia, lintuja, kalaa ja viljaa. Lokakuun vallankumouksen ja sitä seuranneen sisällissodan jälkeen kaikki muuttui. Kulkemista alettiin valvoa tarkemmin ja lopulta raja pantiin kokonaan kiinni.

Syksyllä 1921 karjalaiset saivat tarpeekseen neuvostovallasta ja sen mukana tulleesta elintarvikepulasta. He nousivat kapinaan, joka kukistettiin kolmessa kuukaudessa. Epäonnistuneen kansannousun jälkeen Karjalasta tuli Suomeen yli kymmenentuhatta pakolaista. Kuusamoonkin heitä tuli parituhatta. Osa muutti pian muualle, mutta monet sulautuivat paikalliseen väestöön rikastuttaen merkittävästi Kuusamon kulttuuri- ja talouselämää.

1980-luvun puolivälissä Kiestinki muodostui minulle lähes myyttiseksi paikaksi. Se oli eräänlainen Kuusamon peilikuva rajan toisella puolella. Se sijaitsi samalla korkeudella kuin Kuusamo, ja se oli suurin piirtein yhtä suuren alueen keskus. Luonnonolosuhteet olivat kummassakin paikassa samanlaiset. Oli helppo kuvitella, että Kuusamon ja Kiestingin vertaaminen toisiinsa antaisi mielenkiintoista ja varsin vertailukelpoista tietoa suomalaisen yhteiskunnan ja neuvostojärjestelmän eroista.

Kiinnostavuutta lisäsi se, että näennäisestä läheisyydestään huolimatta Kiestinki oli todellisuudessa täysin saavuttamaton. Oli helpompaa käydä Moskovassa kuin Kiestingissä. Kiova, Odessa ja Sotšikin olivat lähempänä.

Suomalaiset olivat käyneet Kiestingissä edellisen kerran neljäkymmentä vuotta aikaisemmin. Silloin sinne mentiin ilman viisumia yhdessä saksalaisten kanssa. Kun leikkasin Kuusamon sankarihautausmaan nurmikoita kesällä 1985, monen vainajan kuolinpaikaksi oli merkitty juuri Kiestinki.

Kiestinki ei ollut kuitenkaan lähin asutuskeskus rajan itäpuolella. Neljäkymmentä kilometriä lähempänä sijaitsi kaupunkimainen taajama, josta puhuttiin jopa suomalaisissa tiedotusvälineissä. Ongelma oli vain siinä, ettei sitä löytynyt miltään kartalta. *Neuvosto-Karjala* kutsui asutusta Pääjärven metsäteollisuuspiiriksi. Nimitys kuulosti oudolta, mutta kertoi ainakin, mistä asukkaat saivat elantonsa.

Pääjärven taajamalla on samankaltainen historia kuin Kostamuksella. Sitä ei löytynyt kartoista, koska sen rakentaminen aloitettiin vasta vuonna 1972. Suomen ja Neuvostoliiton välisen yhteistyösopimuksen mukaisesti hanke toteutettiin alusta loppuun suomalaisvoimin. Rakentamisessa käytettiin suomalaisia materiaaleja ja länsimaisia standardeja. Pääjärvi on siis neuvostotyyppinen teollisuuskeskus, joka poikkeaa täydellisesti perinteisistä vienalaiskylistä.

Rajan kiehtovuutta lisäsivät huhut neuvostoloikkareista, jotka olivat valmiita vaarantamaan koko elämänsä päästäkseen länteen. Heitä tuli rajan yli kuitenkin hyvin harvoin. Vaikka rajavartiolaitos pyrki parhaansa mukaan salaamaan laittomat rajanylitykset eivätkä onnistuneet loikkaukset paljastuneet välttämättä edes sille, tulijoita täytyi olla Kuusamon kohdalla vähemmän kuin yksi vuodessa. Niin harvinaisia siviiliväestön

tietoon tulleet tapaukset olivat. Myöhemmin sain tietää, että rajan ylittäminen olikin paljon vaikeampaa kuin se Suomesta katsottuna näytti.

Ensimmäisen kosketukseni loikkareihin sain jo 1970-luvun puolivälissä. Olimme äidin ja siskon kanssa matkalla äitini syntymäkotiin, joka sijaitsee vain kahdentoista kilometrin päässä rajasta. Hieman ennen mummolaa rynnäkkökiväärein varustetut miehet pysäyttivät auton ja tarkistivat, minkä näköisiä ihmisiä on kyydissä.

Äitiä puhutelleen miehen mukaan alueelta etsittiin ”rosvoa”, mutta on vaikea kuvitella, että mikään raskaan sarjan rikollinen olisi liikkunut niin syrjäisissä metsissä. Kun äiti kertoi huolestuneena olevansa menossa sadan metrin päässä sijaitsevaan kotitaloonsa, mies rauhoitti häntä vakuuttamalla, että talossa oleskelu olisi kaikesta huolimatta turvallista.

Luultavasti samana päivänä hieman idempänä tarkastettiin posti-auto, jolla tuleva ystäväni matkusti kouluun. Kuljettaja ilmoitti, ettei ylimääräisiä matkustajia ollut, mutta miehen sana ei sillä kertaa riittänyt. Linja-auto tutkittiin, vaikka rajamiehet ja kuljettaja tunsivat toisensa.

1980-luvulla Suomessa uskottiin yleisesti, että Suomi ja Neuvostoliitto olivat solmineet sopimuksen laittomien rajanylittäjien pikaisesta palauttamisesta lähtömaahansa. Vaikka sellaista sopimusta ei ilmeisesti ollutkaan, Neuvostoliitto vaati loikkareiden palauttamista niin voimakkaasti, että yleensä heidät myös palautettiin. Päästäkseen turvaan pakolaisen oli siis ohitettava myös suomalaiset rajavartijat ja hankkittava jollakin tavalla Ruotsiin.

Vaikka tunsin Neuvostoliittoa kohtaan mielenkiinnon lisäksi myös jonkinlaista myötätuntoa, minulle oli selvää, että neuvostojärjestelmää pakenevat rajanylittäjät täytyy auttaa Ruotsiin. Jos olisin sattumalta tavannut venäläisen loikkarin, olisin mielelläni vienyt hänet Haaparan taan. En varmasti ollut ainoa, joka ajatteli näin. Joitakin rajan takaa tulleita todella myös kuljetettiin Ruotsin puolelle.

Parikymmentä vuotta myöhemmin tutustuin henkilökohtaisesti idästä tulleeeseen loikkariin, joka oli ylittänyt rajan Kuusamon kohdalla vuonna 1982. Hän oli itsepintaisen ja taipumattoman metsämiehen oloinen Hillar. Jostakin syystä tämä virolainen sekatyömies ja minä ymmärsimme toisiamme erinomaisesti heti alusta alkaen.

Hillarin ongelmat alkoivat vuonna 1972, kun hän pakeni armeijasta ja sai viiden vuoden vankeustuomion. Vapauduttuaan vankileiriltä hän päätti jättää Neuvostoliiton ja lähteä länteen.

Aluksi parhaalta pakoreitiltä tuntui Natoon kuulunut Turkki. Hillar kävikin Turkin rajalla Adžariassa tutustumassa paikallisiin olosuhteisiin ja harjoittelemassa ryömimistä. Pian selvisi, että piikkipensaat repivät vaatteet riekaleiksi ja ruumiin verille. Lisäksi kukkuloilta oli pelottavan hyvä näkyvyys laaksoihin, jotka olisi tunnettava todella hyvin, jos halusi päästä rajan yli.

Patikointi metsän läpi Karjalasta Suomeen alkoi kuulostaa paremmalta ajatukselta, mutta Suomeenkaan ei ollut helppo päästä. Ensimmäisellä kerralla vuonna 1979 Hillar eksyi alueelle, jossa oli liian paljon vaikeasti ylitettäviä jokia ja niiden sivujokia. Aikaa tuhrautui, ruokavarat hupenivat, ja lopulta oli pakko palata kotiin. Vuonna 1982 Hillar käveli metsässä yksitoista päivää. Silloinkin ruoka loppui, mutta mustikoista oli onneksi apua.

Suomalainen marjastaja saattoi aivan hyvin eksyä rajavyyhykkeelle ja löytää itsensä metsään hakatulta rajalinjalta. Suomen rajavyyhyke oli tavallisesti muutaman kilometrin paksuinen, mutta toisin paikoin vain joitakin satoja metrejä leveä aitaamaton kaistale rajalinjan vieressä.

Neuvostoliiton puolella kaikki oli toisin. Siellä rajalle ei tultu vahingossa. Luvanvaraisen liikkumisen vyöhyke oli venäläisillä sata kertaa laajempi kuin suomalaisilla. Sen lisäksi miliisi seurasi epäilyttävää liikennettä jo Murmanskin radan asemilla parinsadan kilometrin päässä Suomen rajasta.

Ulkopuolisilta suljettu rajavyyhyke alkoi noin 120 kilometrin päässä rajasta, missä oli myös ensimmäinen valvontalinja hälytyslaitteineen. Kalevalan ja Kiestingin välisen tien länsipuolella, yli kuudenkymmenen kilometrin etäisyydellä Suomesta, oli haravoitu hiekkakenttä ja ohut hälytinlanka. Kun rajalle oli matkaa enää parikymmentä kilometriä, vastaan tuli ainakin kolme metriä korkea piikkilanka-aita, jonka yläosa kääntyi lipaksi itään päin. Tarkoitus oli siis estää pakoyrityksiä, ei niinkään ulkomaisten agenttien tunkeutumista maahan.

Piikkilanka-aidassa oli hälytysjärjestelmä, joka perustui ilmeisesti jännitteen muuttumiseen jonkun koskettaessa aitaan. Hillar kaivautui aidan ali, mutta hänen oli pakko jättää osa tavaroista toiselle puolelle. Niinpä rajavartijat ja koira olivat pian hänen jäljillään.

Kun koira juoksi Hillarin kiinni ja tarttui hänen käteensä, peli tuntui jo menetetyltä. Koiran ohjaaja oli kuitenkin juuttunut suohon, eikä koira tiennyt, mitä sen pitäisi tehdä. Sehän oli ottanut miehen kiinni ja näin ollen jo suorittanut tehtävänsä. Hillar pääsi vapaaksi kiertämällä

koiran talutushihnan puun ympärille. Kaadettuaan jalkapohjiinsa hytysmyrkyä hän jatkoi juoksuaan kauemmas metsään.

Ilmassa lensi helikoptereita, mutta Hillarin oli vaikea uskoa, että ne olisivat olleet siellä hänen vuokseen. Hieman ennen rajaa edessä näkyi sotilaita, jotka seisoivat pitkässä ketjussa tasaisin välein toisistaan. Hillar makasi monta tuntia kylmässä ja märässä maassa, kunnes ryömi ketjun läpi kahden miehen välistä. Suomalaisen poroaidan ylittäminen ei ollut sen jälkeen enää mikään ongelma.

Rajanylitystä seurasi Suomen kannalta häpeällinen antikliimaksi. Hillar luuli voivansa luottaa suomalaisiin, mutta Suomi ei ollutkaan turvallinen maa. Hän pyysi leipää ensimmäisestä näkemästään talosta ja käveli sen jälkeen kaikessa rauhassa maantietä pitkin. Siitä rajavartijat poimivat hänet autoonsa.

Hillaria kuulusteltiin Kuusamossa pari päivää, minkä jälkeen hänet palautettiin Neuvostoliittoon. Hän ei hakenut poliittista turvapaikkaa, koska siitä olisi saanut Neuvostoliitossa kymmenen vuoden tuomion. Työläisperheen kouluttamattomana poikana hän selvisi kahdella ja puolella vuodella.

Tarina kuulosti uskomattomalta, mutta vastasi täysin niitä suomalaisia ja venäläisiä asiakirjoja, jotka Hillar minulle näytti.

Suomen ja Neuvostoliiton välinen rauhallinen, mutta syvässä hiljaisuudessaan myös pelottava raja selittää suuren osan kiinnostuksestani Neuvostoliittoa ja sen todellisuutta kohtaan. Halusin tietää, mitä toisella puolella on, miten ihmiset siellä elävät ja mitä he ajattelevat. Tuntui vaikealta kuvitella, että joskus voisin oikeasti tavata venäläisiä ja jopa keskustella heidän kanssaan. Niin huolellisesti meidät oli toisistamme eristetty.

Niistä ajoista, jolloin rajaan liittyneet kysymykset alkoivat ensimmäisen kerran vaivata nuorta mieltäni, kului vielä kymmenisen vuotta ennen kuin pääsin itsenäisesti tutkimaan suuren naapurimaan avaruuksia ja ihmettelemään kaikkea sitä, minkä sieltä löysin.

Sodan muistot

Synnyin Kuusamossa vuonna 1968. Aivan ensimmäisiä vuosia lukuun ottamatta vietin lapsuuteni Kuusamon kirkonkylän pohjoisreunalla.

Heti kotitalon pohjoispuolella avautui ihanteellinen maasto kaikenlaisia seikkailuja varten: loputon määrä järviä, lampia, kuivia mäntymetsiä, polkuja ja metsäteitä. Ne houkuttelivat puoleensa kaikkia pienen asuinalueemme samanikäisiä poikia.

Aurinkoisina kesäpäivinä pyöräilimme metsissä tuntikausia. Teimme uintiretkiä ja etsimme uusia, aikaisemmin tutkimattomia polkuja. Nyt jälkeenpäin ajatellen on hämmästyttävää, että polut ja metsätiet olivat säilyneet niin hyvässä kunnossa. Niitä oli varmasti käytetty paljon.

Meidän aikanamme alueella oli melko vähän liikkujia, mutta kolmekymmentä vuotta aikaisemmin samoja metsäteitä olivat käyttäneet kuorma-autot ja sivuvaunulliset moottoripyörät. Leikkipaikkamme sijaitsi keskellä Saksan armeijan huoltoaluetta.

Varhaisimpiin lähiympäristöä koskeviin muistoihini kuuluu se, kun kävelin mummon kanssa metsän läpi kilometrin päässä sijainneelle bussipysäkillä. Meni vielä muutama vuosi ennen kuin uskalsin tehdä saman matkan yksin. Vaikka reitti oli toisaalta hyvin kiinnostava, se oli myös pelottava.

Metsätien varressa oli uskomaton määrä saksalaisilta jäänyttä romua. Siellä täällä näkyi epämääräisestä niljakkaasta aineesta koostuvia mustia kumpuja, joiden päällä ja ympärillä oli särkynyttä lasia. Ne olivat poltetuista parakeista jäljelle jääneitä tuhkakasoja.

Metsät siivottiin yllättävän myöhään. 1970-luvulla alueelta löytyi vielä runsaasti autojen jäänteitä, kamiinoita, avattuja ruostuneita säilykepurkkeja, kenkiä ja lasia. Jostakin kauempaa löysin kokonaisen kuorma-auton.

Joihinkin säilykepurkkeihin oli merkitty alkuperämaa kohokirjaimin. Merkintöjen perusteella säilykkeet olivat tanskalaisia. Suullisen perimätiedon mukaan alueella toimi pieni makkaratehdas. Siihen viittasi myös metsästä löytynyt metallipurkki, joka oli sisältänyt Westfalenissa valmistettua makkaranvalmistuksessa tarvittavaa lisäainetta.

Suosituksen uimalammen pohjasta löysimme saksalaisen sotilaan saappaan. Tunnistimme saappaan saksalaiseksi, koska siinä oli kuuluisat rautavahvikkeet. Niiden vuoksi lukemattomat saksalaissotilaat olivat sodan aikana palelluttaneet jalkansa.

Ainakin omasta mielestämme osasimme erottaa toisistaan saksalaisen ja suomalaisen piikkilangan. Saksalaisessa piikit olivat tiheämmäs-

sä. Kun joitakin vuosia myöhemmin kävin Dachaun keskitysleirillä Baijerissa, näin muurin päällä aivan tutunnäköistä piikkilankaa.

Taisteluita Kuusamossa ei koskaan käyty, mutta metsästä löytyi kaikeklaisia kuoppia ja juoksuhautoja, joskus jopa maanalaisia korsuja. Joidenkin suurten mäntyjen rungoissa näkyi puhelinlinjojen jäänteitä.

Eräässä paikassa kahden paksun puun väliin oli naulattu tukeva lankku. Vanhempien ihmisten mukaan siinä oli hirtetty joku, mutta mitään täsmällistä kukaan ei osannut kertoa. Päättelimme, että onnettoman uhrin täytyi olla venäläinen tai saksalainen, koska suomalaisiin saksalaisten tuomiovalta ei ulottunut.

Emme kokeneet ympäristöä millään tavalla ahdistavaksi, mutta sen ansiosta sota oli läsnä lapsuudessani. Alueen kaduillekin oli annettu sotaan viittaavat nimet: Korsukuja, Alppijääkärintie ja Sohjanantie. Sohjana oli kuusamolaisille tärkeä jatkosodan taistelupaikka Vienan Karjalassa Kiestingin länsipuolella.

Sodasta jatkuvasti muistuttava ympäristö ruokki luonnollisesti mielenkiintoa sotatapahtumia kohtaan. Meillä Petäjäkankaan pojilla oli jo varhain selkeä käsitys tapahtumien kulusta. Talvisodassa venäläiset hyökkäsivät, mutta suomalaiset onnistuivat pysäyttämään heidät. Jatkosodassa taisteltiin yhdessä saksalaisten kanssa venäläisiä vastaan. Kun venäläisten kanssa tehtiin rauha, saksalaisista tuli kuitenkin vihollisia. Perääntyessään Norjaan he polttivat Kuusamon ja koko Lapin.

Venäläisten rooli ei ollut meille yhtä näkyvä kuin saksalaisten. Eivät-hän venäläiset päässeet Kuusamoon kummankaan sodan aikana. Omalta osaltaan asiaa oli varmistamassa isoisäni, joka työskenteli rajavartiostossa.

Isoisä oli työpaikallaan myös silloin, kun talvisota alkoi. Tiedän hyvin vähän hänen kokemuksistaan, koska hän kuoli jo kymmenen vuotta ennen syntymääni. Jotakin olen kuitenkin saanut tietooni.

Joskus 1980-luvun alkupuolella pyysin mummoa kertomaan sodasta. Hän päätti kertoa siitä, kuinka talvisota isoisän kohdalla alkoi. Jos muistan oikein, rajan suunnasta kuului ääniä ja venäläissotilaat tulivat yllättäen Suomen puolelle. Muistikuvani mukaan suomalaiset ampuivat venäläisiä vartiorakennuksen ikkunasta, pyysivät puhelimella apua kirkonkylässä olleilta joukoilta ja rikkoivat sitten puhelimen. Sen jälkeen he alkoivat vetäytyä kohti länttä.

Kun kirkonkylästä lähetetyt apujoukot näkivät edessään sotilasosaston, he luulivat sitä venäläisten etujoukoksi. Kirkonkyläläiset tulittivat rajamiehiä jonkin aikaa ennen kuin selvisi, että he olivatkin omia. Tappioilta kuitenkin säästyttiin.

Koska tiedot perustuvat mummon puheisiin ja omiin muistikuvii-
ni, en voi olla varma, tapahtuiko kaikki juuri noin. Joka tapauksessa pi-
din mummon kertomuksesta. Se kuulosti paljon aidommalta kuin ne
sankaritarinat, joille olin sotaromaanien välityksellä ehtinyt jo altistua.

Minusta alkoi jo varhain tuntua siltä, että julkisuudessa oli syntynyt
tietty tapa puhua sodasta. Tuo tapa jätti ulkopuolelleen joitakin aivan
olennaisia sotaan liittyviä asioita. Todellisessa sodassa täytyi olla paljon
erehdyksiä, traagisia virheitä, inhimillistä heikkoutta, pelkoa ja häpeää,
toisin sanoen asioita, joita ei yleensä pidetä sankarillisina.

Jossakin vaiheessa isoisä haavoittui sormien väliin. Vamma ei ollut
paha, mutta sen ansiosta hän sai lomaa ja mahdollisuuden käydä ko-
tona. Haavoittuminen tapahtui luultavasti jatkosodassa, kun suoma-
laiset hakivat hyvitystä talvisodan menetyksille. Jatkosodassa kuusa-
molaiset taistelivat ennen kaikkea Kiestingin suunnalla. Siellä olivat
myös isoisä ja mummon ainoa veli, joka kaatui Lohivaarassa Kiestin-
gin itäpuolella.

Talvisodassa Kuusamo ei ollut painopistealue, mutta Sallassa ja Suo-
mussalmella käytiin kovia taisteluita. Venäläiset yrittivät edetä Ouluun
ja katkaista Suomen kahteen osaan. Vaikka Kuusamo jäikin painopiste-
suuntien väliin, myös sitä täytyi valvoa ja tarvittaessa puolustaa. Niinpä
isoisäni jatkoi rajaseudun vartioimista myös sodan aikana. Ei olisi ollut
mitään järkeä siirtää häntä muualle, koska hän tunsu maaston.

Kuusamon rajakomppanian historiikin mukaan isoisän lohkolla oli
varsin rauhallista. Helmikuun alkupuolella 1940 tapahtui kuitenkin jo-
tain mielenkiintoista. Suomalaiset näkivät aluetta hallinneen korkean
tunturin laelta parikymmentä venäläissotilasta, jotka tulivat idästä hi-
taasti jonossa hiihtäen kohti länttä. Isoisä päätti asettaa väijytyksen har-
janteelle, jonka ohi venäläisten reitti näytty kulkevan.

Vihollinen yllätettiin täydellisesti. Lyhyen tulitaistelun aikana venä-
läiset tuhottiin melkein viimeiseen mieheen. Vain muutamat onnistui-
vat pakenemaan takaisin omiensa luokse. Taistelussa kaatui kahdeksan-
toista venäläistä, heidän joukossaan myös osastoa johtanut luutnantti.
Yksikään suomalainen ei kuollut eikä haavoittunut.

Venäläiset ottivat tappiosta opikseen ja miehittivät tunturin helmi-kuun lopussa. Se mahdollisti heille aktiivisen partiotoiminnan laajalla alueella. Suomalaisia oli niin vähän, ettei tunturin takaisinvaltaus ollut mitenkään mahdollista. Niinpä päätettiin vain häiritä alueella liikkuvia venäläispartioita ja estää idästä tulevien apuvoimien yhtyminen tunturilla oleviin.

Taktiikka tuotti tulosta. Eräänä tuiskuisena maaliskuun yönä nälästä ja kylmästä kärsineet venäläiset jättivät tunturin ja palasivat rajan taakse.

Mitä mahtoivat ajatella ne venäläiset, jotka pahaa aavistamatta hiihtivät isoisäni virittämään ansaan? Kouluikäisenä minun oli vaikea ymmärtää suurvallan sotilasta, joka hyökkää pienen demokraattisen maan kimppuun. Päätelin, että hänenkin täytyy jollakin tavalla oikeuttaa toimintansa, mutta miten sellaisen asian voi selittää itselleen? Kuinka kouke-roidesti ihmisen täytyy ajatella, että hän alkaa pitää rauhallisen naapurimaan miehittämistä oikeutettuna?

Nämä pohdinnat herättivät minussa kiinnostuksen propagandaa ja ideologioita kohtaan. Halusin tietää, miten venäläiset näkivät talvisodan. Halusin myös ymmärtää, millaisin menetelmin vallanpitäjät voivat vaikuttaa ihmisten käsityksiin ja mielipiteisiin.

Myöhemmin minulle on selvinnyt, kuinka yksinkertaista kaikki voi olla, jos yhteiskunnasta puuttuu avoimuus. Opetetaan vain, että vastustaja on paha. Rajoitetaan todenmukaisen tiedon saantia ja täytetään tila poliittisten päämäärien kannalta tarkoituksenmukaisella tiedolla.

Rauhantahtoisen ja demokraattisen maan kimppuun on paljon helpompi hyökätä, jos ei usko, että maa on rauhantahtoinen ja demokraattinen. Niin uskomattomalta kuin se tuntuukin, venäläiset olivat omasta mielestään hyvällä asialla. Heidän tehtävänsä oli auttaa Suomen kansaa vapautumaan porvarillisen riistajähallituksen sorrosta.

Ainakin talvisodan alussa Suomeen lähetettiin miehiä, joilla ei ollut mitään käsitystä siitä, mihin he olivat menossa. He uskoivat tulewansa maahan vapauttajina ja odottivat sen mukaista vastaanottoa. Monet toivoivat ja pitivät mahdollisena, ettei heidän tarvitse ampua laukaustakaan. Helmikuinen venäläispartio tiesi varmasti enemmän, mutta tiesikö sekään, mistä sodassa oli kyse?

1990-luvulla julkisuuteen tuli yhä enemmän tietoja siitä, mitä talvisotaan osallistuneet venäläiset todella ajattelivat. Venäläisten lähteiden

mukaan joukot alkoivat sodan pitkittyessä kunnioittaa suomalaista vastustajaa. Suomalaisiin liitettiin jopa ylikuonnollisia piirteitä. Heillä oli kyky kadota olemattomiin ja ilmestyä uudelleen yllättävissä paikoissa. He kiipesivät puihin, eikä heihin tehonnut rajukaan tykistökeskitys. Vallatuilta alueilta ei löytynyt edes kaatuneita.

Vaikka osa uskomuksista oli selvää liioittelua, suomalaisten taistelutahto kertoi kiistattomasti siitä, että heillä oli motiivi taistella. Se nakersi venäläisten uskoa viralliseen propagandaan, jonka mukaan Suomi oli vallankumouksen kynnyksellä ja kansa vain odotti neuvostojoukkojen tuloa.

Entisen rajavartioston edessä Kuusamon keskustan lähellä on hauta, jossa makaa satoja venäläissotilaita. Paikka on melko syrjäinen, eikä siellä käy ihmisiä. Hauta on ympäröity aidalla, ja sitä koristaa viisiskaraisella tähdellä varustettu neuvostotyyppinen obeliski. Muistokiven ulkoasu kertoo ilmiselvästi, että neuvostoviranomaisilla on ollut jokin rooli sen pystyttämisessä. Laattaan kirjoitettu venäjänkielinen teksti on lyhyt ja koruton: ”Tähän on haudattu 747 neuvostosotilasta.”

Obeliskin valkoinen maali sai rapistua pitkään ennen uutta maa-lausta, mutta nurmikon leikkaamisesta on aina huolehdittu. Kukkia olen nähnyt haudalla vasta viime vuosina. Ne ovat näyttäneet rajavartioston tai kaupungin istutuksilta. Aina kun näen tuon haudan, ajattelen niitä sotilaita, jotka isoisäni joutui ampumaan helmikuussa 1940.

Suomalaisten kollektiivisesta tajunnasta oli vaikea pyyhkiä pois sitä kateruutta, jonka talvisota aiheutti. Pientä rauhantahtoista valtiota vastaan aloitettu valloitusota oli niin epäoikeudenmukainen kuin mikään sota voi koskaan olla.

Toisesta maailmansodasta puhuessaan venäläiset sanovat usein, ettei mitään saa unohtaa. Onneksi ihmiset kuitenkin unohtavat, koska kaikkea pahaa ei tarvitse muistaa. Olen ehdottomasti henkilökohtaisen, en kollektiivisen syyllisyyden kannattaja. Poikien ei tarvitse kantaa vastuuta isien pahoista teoista, eivätkä nykyiset venäläiset ole syyllisiä Stalinin ajan rikoksiin.

Rakkautta venäläisiä kohtaan ei tietenkään lisännyt se, että alueluovutusten vuoksi monet joutuivat jättämään kotiseutunsa. Näin kävi myös isovanhemmilleni, joiden kotitalo jäi vain kahden kilometrin päähän uudesta rajasta, valitettavasti kuitenkin väärälle puolelle. Pieni lah-

ti, jonka rannalla talo oli, näkyy hyvin Suomen puolelle, kun sitä katsoo rajan pinnassa sijaitsevan vaaran päältä.

Kotiseutu muuttuu yllättävän rakkaaksi, kun sen menettää. Isovanhempani asuivat alueella vain neljä vuotta, ja äitini syntyi vasta sodan jälkeen. Siitä huolimatta äiti on toiminut aktiivisesti Paanajärvi-Tavajärvi-seurassa, joka perustettiin vuonna 1980 vaalimaan luovutetun alueen muistoa.

Monet kuusamolaiset ovat ihmetelleet, mihin Neuvostoliitto tarvitsi Kuusamon itäosaa. Venäläiset eivät valloittaneet sitä sodan aikana, eikä alueella ole missään historian vaiheessa asunut venäläisiä. Sotien jälkeen viranomaiset eivät ole sallineet väestön muuttamista alueelle, eikä siellä ole ollut edes taloudellista toimintaa.

Näyttää siltä, että aluevaatimus oli puhtaasti geopolitiittinen. Rajaa haluttiin siirtää kauemmas Vienanmeren Kantalahdesta ja lähemmäs Itämeren Pohjanlahtea. Neuvostoliiton mielestä Suomi sijaitsi väärässä paikassa. Suurin osa nykyisestäkin Kuusamosta sijaitsee maanselän itäpuolella. Kuusamon kuulusiat lohjoet laskevat Venäjälle, eivät Pohjanlahteen.

Ymmärsin varhain, että saksalaiset ja venäläiset eivät olleet mitä tahansa kansoja, koska me suomalaiset olimme joutuneet taistelemaan molempia vastaan. Suhde saksalaisiin oli huomattavasti läheisempi ja ristiriitaisempi. He olivat entisiä aseveljiä, joilla oli jatkosodan aikana hyvät ja toisinaan hyvinkin läheiset suhteet paikalliseen väestöön. Toisaalta he syylistyivät muualla Euroopassa uskomattomiin julmuuksiin ja polttivat lähtiessään Kuusamon kirkonkylän. Venäläiset olivat paljon yksiselitteisemmin vihollisia, mutta suhde heihin jäi etäisemmäksi.

Kaikesta edellä mainitusta huolimatta sota tuntui kaukaiselta asialta, eikä minulle opetettu vihaa venäläisiä tai saksalaisia kohtaan. Jälkeenpäin ajatellen tuntuu oikealta, ettei sodasta tehty kotona, eikä koulussakaan, kovin tärkeää asiaa. Se oli historiallisesti mielenkiintoinen vaihe, mutta siihen ei liitetty mitään erityisiä intohimoja. En usko, että Neuvostoliitossa samaan aikaan suosittu ikuisen muistamisen ja mitaamattoman kunnian perinne edisti yhtä hyvin sovinnon ja anteeksiannon asiaa.

Suomalaiset ovat unohtaneet kärsimänsä vääryydet paljon paremmin kuin esimerkiksi virolaiset, latvialaiset, liettualaiset ja puolalaiset. Ratkaiseva ero on siinä, ettei Suomea miehitetty. Virolaiset joutuivat vuo-

sikymmenten ajan vaikenemaan historiastaan, ylistämään miehittäjiä ja käymään viivytystaistelua kulttuurinsa säilymisen puolesta. Sellainen jättää jälkensä. Suomalaisilla ei onneksi ole kokemusta miehityksessä maassa elämisestä.

Vaikka Suomi säästyi miehitykseltä, Kuusamossa nähtiin sellainenkin vaihe. Neuvostojoukot eivät päässeet Kuusamon kirkonkylään kummankaan sodan aikana, mutta ne etenivät sinne syyskuussa 1944 välirauhansopimuksen allekirjoittamisen jälkeen. Lyhyeksi jäänyt episodi muistuttaa siitä, että sota olisi voinut päättyä huomomminkin.

On mahdollista, että operaatiolla haluttiin painostaa Suomea aktiivisempaan toimintaan saksalaisten joukkojen aseistariisumiseksi ja maasta karkottamiseksi. Neuvostoliiton vaatimukset saksalaisten suhteen olivat selvät, mutta ainakaan Kuusamon venäläisjoukot eivät käyttäneet niitä argumenttina välirauhansopimusta rikkoneen miehityksen perustelemiseksi. Asiaa kysyttäessä ilmoitettiin, että neuvostoarmeija on Kuusamossa ”kaiken varalta”.

Painostusargumenttia olisi voinut pitää perusteltuna, koska suomalaisilla ja saksalaisilla ei ollut mitään halua ryhtyä tarpeettomia tappioita tuottaviin taisteluihin. Saksalaiset alkoivat vetäytyä kohti pohjoista suomalaisten kanssa sovitun salaisen aikataulun mukaisesti. Yhteistyön merkittävin tulos lienee se, että Oulun kaupunki säästyi sodan tuhoilta.

Neuvostoliitolle hidas vetäytyminen ei kuitenkaan riittänyt. Se halusi nähdä taisteluita. Kun varsinaiset sotatoimet alkoivat, saksalaiset ottivat käyttöön poltetun maan taktiikan ja tuhosivat koko Pohjois-Suomen.

Itse en usko, että halu painostaa Suomea oli Kuusamon miehityksen alkuperäinen syy. Luulen, että tilaisuus oli yksinkertaisesti liian houkutteleva. Venäläisten oli helppo seurata perääntyviä saksalaisia aina Kuusamon kirkonkylään saakka, koska suomalaiset eivät ehtineet tulla saksalaisten tilalle. Kyse oli lähinnä sotilaallisen tyhjiön täyttämisestä.

Koska saksalaiset olivat polttaneet kirkonkylän, venäläiset joutuivat asumaan maan alle kaivetuissa korsuissa ja harvoissa jäljelle jääneissä parakeissa. Neuvostojoukot poistuivat Kuusamosta kahden kuukauden kuluttua, mutta aivan moitteetonta ei heidän käyttäytymisensä ollut.

Polttamatta jääneet sivukylien talot ryöstettiin ja niiltä rohkeilta, jotka uskalsivat palata kotiseudulleen, takavarikoitiin kelloja ja muita

arvoesineitä. Suomalaiset olivat evakuoineet siviiliväestön heti aselevon solmimisen jälkeen, mutta asukkailla oli mahdollisuus aloittaa palaaminen jo neuvostomiehityksen aikana.

Kuusamon venäläismiehityksestä ei ole jäänyt jäljelle muuta kuin kadunnimi, Punaisentorintie, ja pari mielenkiintoista valokuvaa museon kokoelmiin. Minulle ja muillekin kuusamolaisille venäläisvaihe on ollut vain mielenkiintoinen kuriositeetti, johon ei liity minkäänlaista traumaa, katkeruudesta puhumattakaan. Kuusamon ulkopuolella tapahtumia ei yleensä edes tunneta.

Joitakin psyykkisiä jälkiä sota kuitenkin jätti. Talvisodan ja jatkosodan loppuvaiheen kokemukset ja omaan itsenäiseen puolustukseen luottavan kansakunnan sankarimyytti johtivat siihen, että suomalaisten valmius puolustaa isänmaata tarvittaessa myös aseellisesti oli huomattavasti suurempi kuin länsimaissa keskimäärin. Niin kertoivat monet 1980-luvun tienoilla tehdyt tutkimukset.

Itse olin poikkeus säännöstä. Olen pasifisti ja olen ollut sitä niin kauan kuin pystyn muistamaan. Joskus kymmenvuotiaana sanoin kaverilleni, etten mene koskaan armeijaan. He eivät uskoneet, vaan sanoivat, että menen kuitenkin. Pojat olivat oikeassa. Kävin armeijan, mutta tein sen vain siksi, että yhteiskunta hyväksyisi minut. Kuvittelin, etteivät perheeni ja sukulaiseni voisi ymmärtää toisenlaista ratkaisua. Sisimässäni kuitenkin tiesin, etten tulisi koskaan osallistumaan sotaan, jos sellainen joskus syttyisi.

Ajatukseni eivät olleet Suomessa kovin suosittuja, mutta Jääkäriprikaatin lääkintämieskurssilla tapasin muitakin samoin ajattelevia. Suurin osa kollegoistani vakuutti, etteivät hekään aikoneet jättää pelkästään valtion päätettäväksi, lähteäkö sotaan vai ei. Myöhemmin kieltäydyin eettisiin syihin vedoten kertausharjoituksista ja sain virallisesti siviilipalvelusmiehen statuksen.

Vakaumukseni ei ole muuttunut. Suomi on maa, joka on kyennyt tarjoamaan kansalaisilleen vapaan, vauraan ja turvallisen elämän. Demokratiaa, oikeudenmukaisuutta ja muita suomalaisen yhteiskunnan saavutuksia kannattaa puolustaa. Tarvittaessa puolustaisin itselleni tärkeitä arvoja aivan omasta vapaasta tahdostani. En tarvitse siihen isänmaallisuutta tai valtion asettamia velvoitteita. Sopivan tavan valitsen kuitenkin itse. Oma henkeäni en mielelläni antaisi, koska ihmishenki on sentään isänmaata arvokkaampi.

Ymmärrän kyllä, ettei Suomen tai minkään muunkaan maan turvallisuuspolitiikkaa voi rakentaa pasifismin varaan, mutta minulle pasifismi onkin yksilötason ihmisoikeuskysymys. Ihmisten tappaminen on jotain niin epäinhimillistä ja mieltä tuhoavaa, ettei kenelläkään ole moraalista oikeutta pakottaa toista sellaiseen. Jos joku haluaa pysyä sodankäynnin ulkopuolella, hänellä täytyy olla oikeus siihen.

Yhteiskunnallinen herääminen

Joskus 1970-luvun lopussa tai 1980-luvun alussa kouluni tiiliseinään ilmestyi liidulla kirjoitettu teksti: ”Hurskainen on kommunisti”. Olin silloin ehkäpä viidennellä luokalla. Hurskainen oli opettaja, josta minulla ei henkilökohtaisesti ollut mitään pahaa sanottavaa. Kommunisti oli selvästi haukkumasana, mutta mitä sillä oikein tarkoitettiin?

Ymmärsin pian, että kommunistin leiman sai ajatteleamalla tietyllä tavalla. Kyseessä oli siis jonkinlainen toisinajattelun muoto. Ensimmäiset kommunismin sisällöstä saamani tiedot kuulostivat varsin hyviltä. Kaikkia kohdeltaisiin tasa-arvoisesti, ihmiset työskentelisivät yhteisen hyvän eteen ja työn tulokset jaettaisiin niin, että myös köyhät ja sairaat saisivat osansa. Omaisuus olisi yhteistä. En muista, mistä nämä tiedot olivat peräisin, mutta eivät ainakaan kotoa, tuskin koulustakaan.

Jos kommunismi oli noin hyvä asia, miksi kommunisteja sitten pilkattiin? Sen ymmärtämiseksi minun täytyi kasvaa vielä monta vuotta.

Tavallisessa puheessa Neuvostoliitto ja Venäjä olivat toistensa synonyymeja. Kun tiedotusvälineet puhuivat Neuvostoliitosta, kansa puhui Venäjästä. Venäjä oli virallisesti vain yksi Neuvostoliiton tasavalloista, mutta kaikki tiesivät, että todellisuudessa Neuvostoliitto oli pelkkää Venäjän jatketta. Maatahan hallittiin Moskovasta ja hyvin keskusjohtoisesti.

Kaikki Neuvostoliittoon liittyneet asiat olivat voimakkaasti politisoituneita. Suomessakin jokaiselta, joka osoitti vähänkään mielenkiintoa Venäjää kohtaan, odotettiin kannanottoa kommunismin suhteen.

Koska Neuvostoliitossa politiikka läpäisi kaikki elämänalat, oli ymmärrettävää, ettei sitä voinut välttää naapurimaasta kiinnostunut suomalainenkaan. Jos onnistui sulkemaan politiikan kokonaan Venäjäharrastuksensa ulkopuolelle, ei ymmärtänyt Neuvostoliitosta yhtään

Huima matka läpi lähihistorian. Sosialistisen järjestelmän romahdus sisälfäpäin nähtynä.

Arvoituksellisesta itänaapurista kiinnostunut nuori opiskelija Timo Laine lähtee tutkimusretkelle reaalisosialismin maailmaan. Hän liikkuu niin Itä-Euroopassa kuin murenevassa Neuvostoliitossakin, myös sen konfliktialueilla ja ulkomaalaisilta suljetuissa osissa. Elokuun 1991 vallankaappauksen hän kokee keskellä Tallinnan dramaattisia tapahtumia.

Laine tekee arjen havaintoja ja arvioi valtiotason politiikkaa paikallisten lähteiden valossa. Neuvostoimperiumin hajoamista, neuvostovallan luonnetta, kommunistista ideologiaa, kulttuurieroja ja etnisiä konflikteja pohditaan poikkeuksellisen syvällisesti, oivaltavasti ja uusia näkökulmia avaten.

